

نقش آفرینی سیاست‌های رفاهی و تأمین اجتماعی در افزایش جمعیت

بحرانی به‌نام سونامی سالمندی

گفتمان‌سازی سیاست‌های رفاهی در حوزه جمعیت و خانواده و ارتباط آن با سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی و راهکارهای اثربخش در قالب شاخص‌های کنترل جمعیتی به عنوان الزامات جمعیتی، رفاهی و تأمین اجتماعی مطرح شده است. در این خصوص ضرورت هدفگذاری بلندمدت و برنامه‌ریزی بر اساس واقعیات شاخص‌های جمعیتی و رفاهی بر مبنای ارتقاء سطح رفاه جامعه و حرکت در چارچوب اجرای سیاست‌های جمعیتی به‌روز شده، نیاز امروز جامعه و کشور است. در این مطلب به بررسی وضعیت شاخص‌های جمعیتی، راهکارهای افزایش جمعیت و بررسی وضعیت هشدار سالمندی، ارتقاء شرایط رفاه و اجرای سیاست‌های رفاهی پرداخته شده است.

الزامات سیاستگذاری رفاهی در حوزه جمعیت و خانواده

مدیر گروه نظرسنجی و انگارسنجی مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی گفت: «در گفتمان‌سازی سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی در حوزه خانواده و جمعیت شاهد تغییرات بسیار جدی هستیم که البته در این موضوع دهه‌های اخیر شتاب بیشتری گرفته است.»

«مریم رهنما» در نشست پیرامون سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی با اشاره به اینکه در جامعه ایران خانواده تغییراتی جدی را تجربه می‌کند، اظهار داشت: «میانگین سن در اولین ازدواج مردان از سال ۶۵ به طور

پایسته یک سیر صعودی پیش گرفته؛ به طوری که از ۲۳،۸ سال در سال ۶۵ به ۲۷،۴ سال در سال ۹۵ افزایش یافته است.»

وی همچنین با بیان اینکه میانگین سن ازدواج در زنان روند صعودی داشته و در این بازه زمانی از ۱۸،۴ سال در سال ۶۵ به ۲۳ سال در سال ۹۵ افزایش یافته، عنوان کرد: «تعداد ازدواج ثبت شده با روند کاهشی از حدود ۸۷۵ هزار مورد در سال ۹۰ به حدود ۵۵۱ هزار ازدواج در سال ۹۷ کاهش یافته و در همین بازه زمانی تعداد طلاق از ۱۴۳ هزار مورد به ۱۷۶ مورد افزایش پیدا کرده است.»

مدیر گروه نظرسنجی و انگارسنجی مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی ادامه داد: «به موازات این داده‌ها، آمارهای متفاوت مربوط به فرزندآوری از جمله ولادت‌های ثبت شده، متوسط بعد خانوار و نرخ باروری بیانگر روند کاهش چشمگیری است.» به گفته رهنما، بررسی تعداد مولید از سال ۹۵ تا ۹۹ حکایت از کاهش تعداد آن در طی این سال‌ها دارد؛ یعنی حدود ۲۵ درصد کاهش را تجربه کرده است. تعداد مولید از سال ۹۶ تا ۹۹ را نیز شاهد بوده‌ایم که این موارد می‌توانند در توسعه اقتصادی کشور و کاهش نیروی کار اثرات منفی بر جای بگذارند. وی اضافه کرد: «فارغ از مناقشه‌هایی که ممکن است در خصوص نحوه محاسبه این روندها وجود داشته باشد، در گفتمان رسمی و عمومی، این روندها نگران‌کننده است و به نوعی دلالت بر فرایند کاهش خانواده دارد.» وی گفت: «این نگرانی‌ها باعث شده تا مقوله ازدواج، خانواده و فرزندآوری که تا پیش از این زیر چتر سیاست‌های جمعیتی مطرح می‌شد به عنوان یک مقوله مستقل مورد توجه قرار گیرد و زمینه‌ساز ظهور سیاستگذاری خانواده به صورت حوزه مستقل شود.» مدیر گروه نظرسنجی و انگارسنجی مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی با بیان آغاز روند این مسأله در برنامه چهارم توسعه گفت: «در تدوین لایحه مربوط به تحکیم خانواده و ضرورت ازدواج و فرزندآوری، شاهد ارائه طرح‌ها و لوایح مختلف بودیم. در کنار ابلاغ سیاست‌های کلی جمعیت از سوی مقام معظم رهبری و سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی می‌توان مثلاً به ساماندهی ازدواج، اهداف و اصول تشکیل خانواده و سیاست‌های تحکیم و تعالی آن، قانون تسهیل ازدواج، طرح ازدواج آسان اشاره کرد.» به گفته وی، یکی از بندهای ۹ گانه سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی به طور مستقیم به موضوع تحکیم خانواده و فرزندآوری اشاره دارد که با توجه به شاخص‌هایی که نشان‌دهنده وضعیت جمعیتی روبه سالمندی کشور و کاهش نرخ باروری و تعداد مولید که یک وضعیت نگران‌کننده را برای سیاست‌گذاران و برای نظام حاکمیت ایجاد کرده، ما بررسی‌های مرتبط را انجام داده‌ایم.

بروز وضعیت بحران جمعیت بعد از سال ۱۴۱۰

«محمد تقی کرمی قهی» عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی نیز در ادامه نشست بررسی سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی گفت: «صرف‌نظر از اینکه داده‌های آماری چه می‌گویند، سه مسأله مهم در ارتباط با سیاست‌های جمعیتی وجود دارد که به آنها اشاره می‌کنیم.» وی مسأله اول را نرخ رشد جمعیت عنوان کرد و گفت: «نرخ رشد جمعیت در حال حاضر به زیر حد جایگزینی جمعیت رسیده و این شاید اولین و نگران‌کننده‌ترین مسأله ما باشد.» معاون پژوهشی دانشکده علوم اجتماعی مسأله دیگر را سالمندی جمعیت عنوان کرد و افزود: «این مسأله مهم از سال ۱۴۱۰ به بعد می‌تواند موضوع مهمی برای کشور تلقی شود و اوج آن در سال ۱۴۲۵ خود را نشان می‌دهد. به این معنا که ما در آن زمان به وضعیتی بحرانی درباره وضعیت سالمندی جمعیت می‌رسیم و آنجایی که جمعیت دهه ۶۰ در آن زمان حدود ۶۵ سال خواهند داشت، اوج پیک جمعیتی در آن دوره خواهد بود.» وی موضوع مرتبط دیگر در این خصوص را مسأله قومی و مذهبی جمعیت دانست و تصریح کرد: «مسأله بعدی که با گذر زمان پیچیده می‌شود، مسأله قومی و مذهبی جمعیت است که چالش‌هایی را در پی دارد. در همه جای دنیا این موضوع از مسائل حکمرانی محسوب می‌شود. یعنی انتظار این است که حاکمیت در بحث جمعیت ورود یابد.» عضو گروه مطالعات زنان دانشکده علوم اجتماعی و عضو پژوهشکده زن و خانواده در خصوص الزامات سیاستگذاری‌های رفاهی در حوزه خانواده و جمعیت در ادامه بیان کرد: «مداخله حاکمیت در حکمرانی قابل انکار نیست و همه جای دنیا مسأله سیاستگذاری جمعیت از جمله مواردی است که به حاکمیت

مربوط می‌شود. ما نیز از حاکمیت انتظار داریم در مسأله جمعیت ورود کند، اما بحث بر سر کیفیت و شیوه ورود حاکمیت به بحث جمعیت است.» وی افزود: «ما در بحث جمعیت در ایران قبل از اینکه مشکل سیاستگذاری داشته باشیم، مشکل فهم و ارائه تصویر درست مسأله را داریم. موضوع جمعیت مانند تمام مسائل اجتماعی مدرنیته یک مسأله پیچیده است؛ به این معنا که دارای ابعاد فرهنگی-اجتماعی است که در این ابعاد نظام‌های معنایی، تفسیر کنشگر و سوژه‌های آن نیز قابل درک است.» به گفته کرمی قهی، ما با جامعه‌ای طرف هستیم که افراد آن تغییر کرده‌اند و علاوه بر اینکه ساختارهای اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و مسائل اقتصادی ما در حال تغییر است، کنشگر، زیست جهان و تفسیر و معنایی نیز در حال تغییر است. ما نباید فرض کنیم با کنشگری که جهان ذهنی آن به راحتی در اختیار ما است مواجه هستیم. لازمه درک مسأله این است بفهمیم در میدان جمعیت چه اتفاقاتی در حال وقوع است؟ عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی در ادامه گفت: «مسائل جمعیتی ما در دهه‌های ۶۰ و ۹۰ در ادامه روندهایی است که در ادامه دهه ۳۰ در ایران اتفاق افتاد؛ یعنی در واقع ما توانستیم با گسترش بهداشت باروری و بهداشت عمومی، افرادی را که به دنیا می‌آیند، حفاظت کنیم و طول عمر و امید به زندگی را افزایش دهیم.» وی افزود: «در دومین سرشماری در سال ۱۳۴۵ با یک مسأله مواجه شدیم که اولین بار به عنوان پنجره جمعیتی با افزایش نسبتاً انفجاری جمعیت در سرشماری این سال در یافتیم که جمعیت ایران به احتمال زیاد در دهه ۶۰ دوباره یک افزایش مضاعفی خواهد داشت.» وی عنوان کرد: «اگر بخواهیم مسأله جمعیتی ایران را بفهمیم باید آن را در یک بازه زمانی حداقل ۷۰ ساله در نظر بگیریم، مسائل جمعیتی ایران را حداقل به ابتدای دوره مدرن در ایران برگردانیم و سپس آن را به آن زمان ربط دهیم.» عضو گروه مطالعات زنان دانشکده علوم اجتماعی و عضو پژوهشکده زن و خانواده افزود: «ما در دهه ۷۰ با یک افزایش جمعیتی مواجه بودیم که این افزایش مهم بسا پدیده‌های دیگری از جمله تغییر در وضعیت زنان در کشور نسبت پیدا کرد که طیف مسائل گسترده‌ای را شامل می‌شود.» کرمی قهی اضافه کرد: «این بدان معنا است که آموزش عالی، تحصیلات عمومی تا مقطع دیپلم، اشتغال زنان، تغییر در زیست جهان و نگرش و رفتار آنها شامل مجموعه مواردی است که در پژوهش‌های بسیاری به آنها اشاره شده، بنابراین تغییرات مذکور بخشی از محصول افزایش جمعیت بود و بخش دیگری از آن بر تحولات جمعیتی بعد از خود تأثیر گذاشته است.» وی ادامه داد: «در اینجا یک سوء تفاهم وجود دارد. به دلیل اینکه دولت ایران در دو دوره سیاست کنترل جمعیت داشت (و به نظر می‌رسد در آن دوره در کنترل جمعیت موفق بود). اما موضوع اصلی این است که با چرخش سیاست می‌تواند محصول دیگری را دریافت کند و به افزایش جمعیت برسد.» به گفته این استاد دانشگاه، اگر بخواهیم نقش سیاست‌های دولت را صفر فرض کنیم، این حرف نادرستی است؛ چون سیاست‌ها در دهه ۱۳۴۵ تا ۱۳۵۵ سیاست‌های موفق بود و از ۱۳۶۸ تا تقریباً ۱۳۸۴ روند مؤثری را طی کرد اما غلط است اگر ما فرض کنیم بازیگر این میدان فقط سیاست‌های دولت و جهت‌گیری‌های عمومی حاکمیت در ایران بوده است. وی عنوان کرد: «بعد از سال ۱۳۴۵ در بحث کنترل جمعیت، این شعار که دو فرزند کافی است شعار مسلط و گفتمان حاکمیت در آن زمان شد، اما در آن زمان یک پادگفتمان یا یک ضدسیاستی توسط بدنه مذهبی جامعه در مقابل آن سیاست دولتی شکل گرفت. یعنی دو دیدگاه در دهه ۱۳۴۵ تا ۱۳۵۵ در جنگ و ضدیت با هم بودند و بعد از انقلاب، آن سیاست کنار رفت و سیاست دوم (پادگفتمان) به گفتمان اصلی تبدیل شد.» این پژوهشگر اجتماعی ادامه داد: «گاهی این موضوع تلقی می‌شود که افزایش جمعیت در دهه ۶۰ محصول تغییر سیاست

تعداد ازدواج

ثبت شده با روند

کاهشی از حدود

۸۷۵ هزار مورد

در سال ۹۰ به

حدود ۵۵۱ هزار

ازدواج در سال ۹۷

کاهش یافته و در

همین بازه زمانی

تعداد طلاق از

۱۴۳ هزار مورد به

هزار مورد افزایش

پیدا کرده است